

СТАН ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто стан інноваційної діяльності в Україні та визначені напрями її розвитку в умовах формування механізмів державної фінансової підтримки.

Рассмотрено состояние инновационной деятельности в Украине и определены направления ее развития в условиях формирования механизмов государственной финансовой поддержки.

The state of innovative activity in Ukraine is considered in the article and its directions of the development in the conditions of the state financial support mechanisms formation are defined.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На посткризовому етапі розвитку економіки України велика увага приділяється активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в державі. Закріплення інноваційної моделі економічного росту в Україні є необхідною умовою подальшого динамічного розвитку та інтеграції у світовий економічний простір. Для держави її реалізація дає перспективи розвитку провідних галузей економіки. Інноваційна діяльність вимагає необхідного інвестування і повинна розглядатися в контексті загального інноваційно-інвестиційного вектора стратегічного розвитку держави.

Одним з найефективніших стимулів активізації інноваційної діяльності стає її фінансове забезпечення. Сучасний досвід свідчить, що у фазі найбільш глибокої кризи акцент в економічній політиці держави спрямований на активізацію і стимулювання нововведень, що дозволяє найшвидше виходити з важкого економічного становища. Це пов'язано з тим, що багато країн мають більш нові та досконалі технології, що дозволяє їм знижувати витрати виробництва, захоплювати ринки з більш інноваційними товарами. Тому удосконалення механізмів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених питань. Значна увага теоретичним засадам державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та створення сприятливого економічного середовища для інноваційних процесів приділяється у роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Ізюмська В. А., Пугачова М.В. [16], Зінченко О. П. [8], Ільчук В. П., Радзівська Л. Ф., Євтушенко В.М., Майорова Т.В. [11], Огонь Ц. Г. [12], Яценко Л. Д. [18]. Однак, не можна не визнати деяку фрагментарність досліджень у цій сфері, недостатню увагу до комплексного вирішення таких складних питань, як фінансові аспекти державної підтримки інноваційного розвитку.

Метою статті є комплексний аналіз та визначення головних напрямів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування отриманих результатів. У сучасних умовах жорсткої конкуренції за технологічне лідерство на міжнародному рівні перевагу отримують ті країни, економіка яких все більше базується на інноваціях та пов'язаних з ними нових технологіях.

Інноваційний чинник є основоположним засобом розвитку економіки. Так, якщо на початку ХХ ст. внесок науки і технології в суспільний розвиток оцінювали у 33%, то наприкінці – у 70-80% [11]. На сучасному етапі розвитку рівень конкурентоспроможності економіки країни забезпечують насамперед науково-технологічні інновації. Інноваційна діяльність створює передумови для продукування сучасних наукомістких технологій у тих сферах діяльності, які є визначальними на даному етапі економічного розвитку суспільства. Світовий ринок високих технологій становить майже 2 трильйони дол., з яких на США припадає 39%, Японію – 30%, Німеччину – 16% [16, с. 68].

Одним з важливих показників, що характеризують інноваційну сферу країни, є частка інноваційно-активних підприємств. Проаналізувавши її динаміку за період 2007–2010 рр., можна зробити висновок, про негативну тенденцію зменшення частки інноваційно-активних підприємств у загальній кількості, яка зупинилася в 2010 р. й досягла рівня 2007 р. – 11,5%. За цей період питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової має тенденцію до зниження в порівнянні з докризовим 2007 р. Вона зменшилась майже вдвічі і склала близько 4% (рис. 1) [7].

Усе це робить Україну менш конкурентоспроможною порівняно з іншими країнами. Особливо ці процеси загострилися в умовах кризи, що проілюстровано в табл. 1 [13].

Так, зменшилось освоєння нових видів техніки на 25%, їх питома вага знизилась на 7,3%. Але відбулось зростання впровадження нових технологічних процесів на 624 (або на 44%). В той же час питома вага маловідходних технологій зменшилась на 21,2% в структурі впроваджених технологічних процесів.

Хронічний дефіцит фінансових ресурсів як на макро-, так і на мікрорівні, зрештою призвів до втрати вітчизняного пріоритету на низку не запатентованих вчасно винаходів. Слід зазначити, що питання фінансування належать до найскладніших в усьому комплексі завдань інноваційного розвитку України. Аналіз показує, що в Україні існує фундаментальна суперечливість

між досить потужним інноваційним потенціалом і фінансово-економічними можливостями його реалізації [4]. Зменшення інноваційної активності спричинено браком у підприємств власних коштів, а також великою вартістю кредитних ресурсів. Про що свідчить аналіз інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування у 2007–2010 роках, представлений в табл. 2 [13].

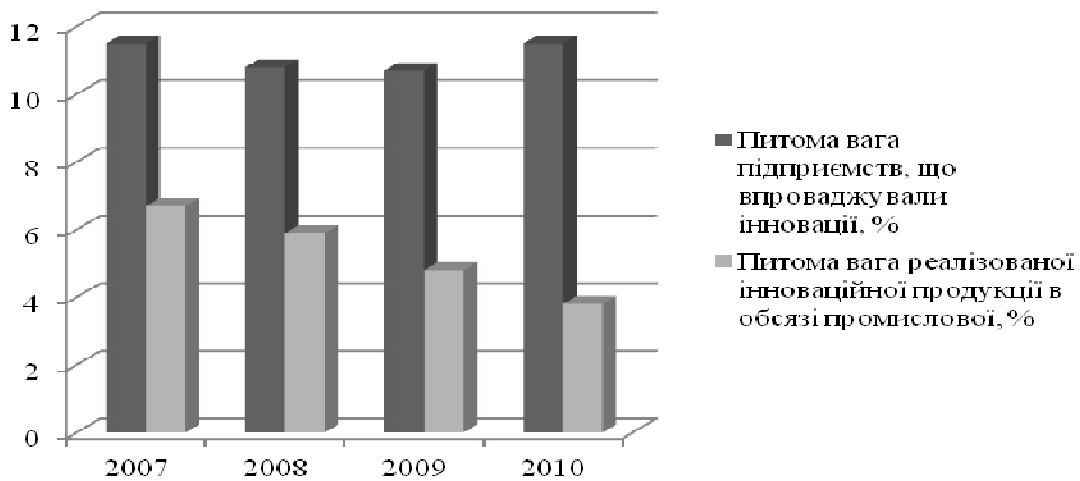

Рис. 1. Динаміка зміни питомої ваги інноваційно-активних підприємств та реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової.

Таблиця 1. Інноваційна активність промислових підприємств України у 2007–2010 рр.

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	11,5	10,8	10,7	11,5
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,7	5,9	4,8	3,8
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	2526	2446	2685	2408
з них нові види техніки	881	758	641	663
з них нові види техніки, %	34,8	30,9	23,8	27,5
Впроваджено нові технологічні процеси	1419	1647	1893	2043
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	634	680	753	479
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі, %	44,6	41,2	39,7	23,4

Таблиця 2. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування у 2007–2010 рр.

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
За рахунок								
Коштів державного бюджету	10458	5,6	11576	5,0	6687	4,4	9479	6,3
Коштів місцевих бюджетів	7324	3,9	9918	4,2	4161	2,7	4357	2,9
Власних коштів підприємств та організацій	106520	56,5	132138	56,7	96019	63,3	83997	55,7
Кредитів банків та інших позик	31182	16,6	40451	17,3	21581	14,2	20611	13,7
Коштів іноземних інвесторів	6660	3,5	7591	3,3	6859	4,5	3429	2,3
Інших джерел фінансування	26342	13,9	31407	13,5	16470	10,9	28794	19,1
Усього	188486	100,0	233081	100,0	151777	100,0	150667	100,0

У 2010 році найбільше інвестицій в основний капітал надходило за рахунок власних коштів підприємств та організацій, що склало майже 55,7% (в 2007 р. – 56,5%), кошти державного бюджету склали 6,3% (в 2007 р. – 5,6%) див. рис. 2.

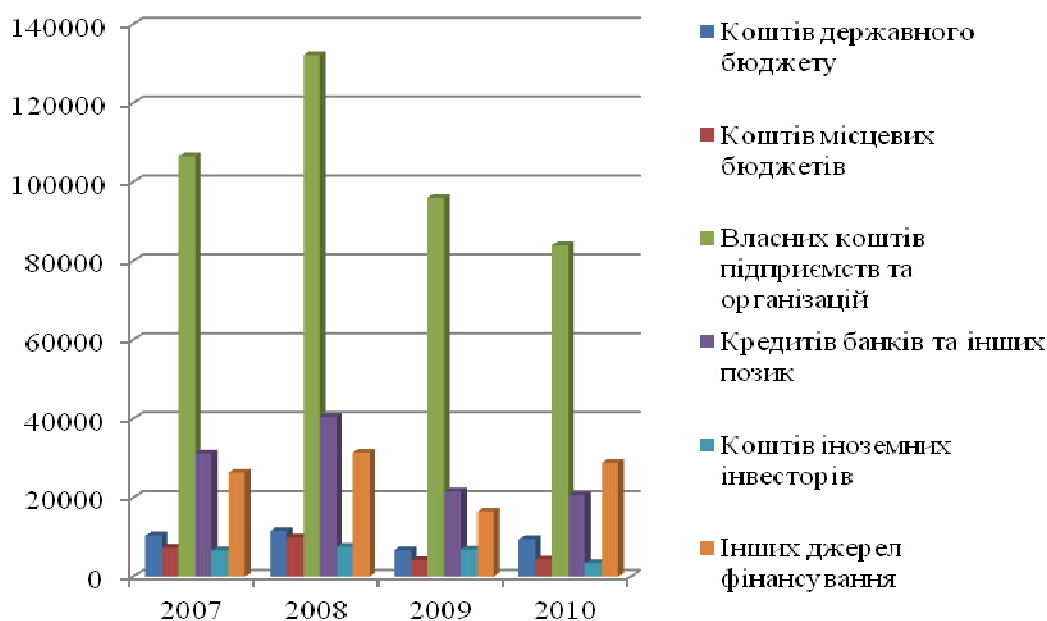

Рис. 2. Динаміка інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування (розроблена на основі [13]).

Розмір інвестицій в основний капітал з кожним роком зменшується. Якщо у 2007 році розмір інвестицій в основний капітал складав 188486 млн. грн., то у 2010 році він зменшився до 150667 млн. грн., або на 40% [13, 14]. Надходження інвестицій від іноземних інвесторів теж зменшується з кожним роком. За цей період головним джерелом інвестицій в основний капітал залишаються власні кошти підприємств та організацій.

Роль держави у формуванні інноваційної економіки істотна. Прискорюючи техніко-економічний розвиток, держава підтримує інноваційні зміни. Зокрема, обмеженість державних ресурсів унеможливорює державне регулювання та спрямування інноваційного розвитку за пріоритетними напрямками. В той час як утвердження інноваційної моделі розвитку національної економіки має бути забезпечене відповідними фінансовими та інвестиційними ресурсами, в загальній структурі яких обов'язковим стає вагомий внесок державних ресурсів.

Таким чином, вирішення комплексної проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку стає одним з головних завдань державної бюджетної, інвестиційно-інноваційної, податкової політики і вимагає системного підходу.

Для створення сприятливих умов для розвитку державної фінансової підтримки інноваційної активності необхідно запровадити конкретні заходи за наступними напрямками [18]:

- удосконалити застосування програмно-цільового методу в плануванні інноваційної діяльності;
- удосконалити механізм застосування концепції бюджету розвитку на загальнонаціональному та місцевому рівні;
- забезпечити ефективне функціонування Українського державного банку реконструкції та розвитку в управлінні бюджетом розвитку;
- створити умови для розвитку венчурної індустрії в Україні.

Зупинимося на кожному з цих напрямів детальніше.

В Україні програмно-цільовий метод введено в практику бюджетного планування з 2002 року [1]. Основи програмно-цільового методу застосовуються і в інноваційній діяльності. Так, згідно зі статтею 6 Закону «Про інноваційну діяльність» серед головних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності є визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального й місцевого рівнів та формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм [3]. Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначені основні механізми реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [5]. На загальнодержавному рівні – це система державних цільових програм та державне замовлення; на галузе-

вому рівні – державні програми, інноваційні програми, інноваційні проекти та інноваційні проекти технологічних парків.

На регіональному рівні – регіональні інноваційні програми та інноваційні проекти, інноваційні проекти технологічних парків.

Законодавчо закріплено, що відбір програм та інноваційних проектів повинен виконуватися на конкурсній основі. Згідно з законодавством державну реєстрацію інноваційних проектів здійснює, за поданням суб'єктів інноваційної діяльності, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 1474 від 17 вересня 2003 р. таким органом визначено Міністерство освіти і науки України [18]. Цей орган веде Державний реєстр інноваційних проектів. Свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту є чинним протягом трьох років від дати його видачі. Після завершення цього строку державна реєстрація інноваційного проекту анулюється. Слід зазначити, що 3-річний термін дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту дозволяє розробляти тільки короткотермінові проекти. За такий короткий час втілити в життя великомасштабний проект неможливо. Проекти, які реально спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств, як правило, потребують довгострокових термінів виконання.

Крім того, оскільки ефективність виконання інноваційних проектів залежить від рівня фінансового забезпечення, одним із шляхів вирішення цієї проблеми є використання концепції «бюджету розвитку» не тільки на місцевому, але і на загальнодержавному рівні [2]. Слід зазначити, що існує світовий досвід щодо використання концепції «бюджету розвитку» для державного стимулювання інвестиційного-інноваційного розвитку.

Необхідність формування бюджету розвитку в складі місцевих бюджетів визначена Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Бюджетним кодексом України [4, 2].

Аналіз джерел «бюджету розвитку» свідчить про їх недостатність та неможливість забезпечити здійснення необхідних капітальних витрат місцевих бюджетів [10, 18]. Обмеженість бюджетних ресурсів, що акумулюються в бюджеті розвитку, спонукає до пошуку шляхів більш ефективного та цільового їх використання. При визначенні порядку використання коштів бюджету розвитку необхідно визначити, по-перше, які проекти можуть претендувати на отримання підтримки з коштів бюджету розвитку, по-друге, в яких формах така підтримка повинна відбуватись.

При визначенні проектів необхідно враховувати наступні принципові положення:

- інвестиційні ресурси бюджету розвитку не повинні витрачатись на фінансування локальних комерційних швидкоокупних проектів, що не мають суспільного значення;
- перспективними напрямками є організація нових або модернізація діючих високотехнологічних виробництв товарів з високою часткою доданої вартості;
- виділення коштів з бюджету розвитку для недержавного сектора може відбуватись лише на основі принципу повернення під найбільш рентабельні, перспективні, а також наукоємні проекти, спрямовані на структурну перебудову місцевої економіки, підвищення її конкурентоздатності.

Для підтримки інвестиційних проектів за рахунок коштів бюджету розвитку ефективним вбачається використання комбінованого і венчурного механізмів інвестування. Сутність комбінованого механізму розміщення інвестиційних ресурсів у реальному секторі економіки полягає в наданні гарантій приватним інвесторам (передусім – банкам-кредиторам і лізинговим компаніям) із субсидуванням процентних ставок по кредитах і отриманням права на податкові пільги при досягненні запланованих показників ефективності проекту. Таким чином досягається ув'язка надання підтримки з ефективністю інвестування, блокується можливість нецільового використання коштів бюджету розвитку, забезпечується узгодження довготермінових інтересів інвесторів, підприємств і органів влади.

Перспективним є також використання технологій венчурного фінансування інноваційних проектів. Можливо формування на основі коштів бюджету розвитку регіонального венчурного фонду або вкладання цих коштів у декілька спеціалізованих пулів ризикового фінансування зі змішаною власністю. Можливими напрямками використання коштів бюджету розвитку є:

- надання гарантій приватним інвесторам, тобто зобов'язання місцевих органів щодо повернення кредиту за рахунок коштів бюджету розвитку частини фактично наданих ними коштів на фінансування проекту в разі неповернення позичальником основного боргу в терміни, визначені кредитним договором;
- надання грошових коштів бюджету розвитку на умовах повернення, платності, терміновості;
- відшкодування вкладених коштів відбувається або шляхом повернення позичальником отриманого кредиту і відсотків за ним, або шляхом отримання коштів від реалізації майна, що використовується як застава під надання кредитів.

Ефективність управління бюджетом розвитку значною мірою залежить від функціонування Державного банку реконструкції та розвитку. Український державний банк реконстру-

кції та розвитку повинен бути спеціалізованою фінансово-кредитною установою і створюватися для фінансової підтримки структурної перебудови та інноваційного розвитку підприємств пріоритетних галузей національної економіки. Засновником банку має бути держава в особі Кабінету Міністрів України, який за погодженням Національного банку України затверджує статут і здійснює контроль за діяльністю банку та додержанням ним законодавства.

Ще один важливий напрям удосконалення механізму державного фінансового стимулювання інновацій пов'язаний з розвитком венчурної індустрії. Венчурний капітал, як важливий інструмент фінансування інноваційної діяльності, відіграє значну роль у забезпеченні конкурентоспроможності та інноваційного розвитку країни. Не випадково країни з розвинутим ринком венчурного фінансування (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Нідерланди) виступають як найбільші експортери продукції високих технологій.

В Україні венчурний бізнес знаходиться лише на стадії раннього розвитку, хоча його формування було започатковано у 1992 р. за переважної участі іноземного капіталу. За офіційними оцінками УАІБ, ринок венчурного капіталу в Україні сьогодні становить приблизно 470 млн. дол. (потенційний обсяг сягає 890 млрд. дол.) і нараховує понад 50 формально зареєстрованих компаній, хоча реально працюють не більше десяти [15].

У провідних країнах розвиток венчурного бізнесу призводить до спрямування інвестицій у високо ризиковану інноваційну сферу, тоді як в Україні тенденції протилежні – існуючі венчурні фонди надають однозначну перевагу низько- та середньоризикованим короткотривалим операціям з фінансовими активами та нерухомістю й поки слабо орієнтовані на високі технології. Аналіз декларацій управління активами венчурних фондів дозволяє виділити основні сфери інвестування: будівництво, торгівля, готельний і туристичний бізнес, переробка сільгосппродукції, страхування, інформатизація [9]. Також в Україні практично відсутні стартові вкладення і вкладення в інновації, а переважають інвестиції в розвиток компаній. Учасниками венчурних фондів можуть бути тільки юридичні особи, тоді як приватним особам, пенсійним фондам, страховим компаніям це заборонено. Це свідчить про те, що український венчурний бізнес таким є лише формально, а насправді відсутні його важливіші характеристики – інноваційний компонент, ризикованість та класична орієнтація на інноваційні проекти, співпраця з технопарками, бізнес-інкубаторами та ВНЗ.

Перепоною розвитку венчурного бізнесу є брак джерел фінансування інвестицій. Згідно з діючим законодавством фізичні особи та інституційні інвестори (інвестиційні й пенсійні фонди, страхові компанії) не можуть інвестувати у венчурні фонди, що істотно скорочує потенційну інвестиційну базу для венчурних інвестицій, оскільки, наприклад, бурхливий розвиток венчурних фондів у США почався саме після дозволу пенсійним фондам інвестувати 10 % активів у венчурні проекти. Тому джерелами фінансування венчурних установ в Україні є вільний капітал українських ФПГ, закордонних приватних й інституційних інвесторів. Масштабну присутність останніх гальмує сумнівна репутація української венчурної індустрії та, у цілому, недостатня інвестиційна привабливість українського бізнес-середовища [14]. Щоб забезпечити ефективне використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу України шляхом розвитку венчурного бізнесу й стимулювання виробництва високотехнологічної, конкурентоспроможної та якісної продукції, вважаємо необхідним здійснення багатьох заходів. По-перше, створити Державний венчурний фонд, що має здійснювати пряме надання капіталу венчурним фондам та інноваційним підприємствам (у вигляді прямих інвестицій або кредитів під низькі відсотки). Успішними прикладами є Бельгійський державний венчурний фонд GIMV (прямі державні інвестиції); VaekstFonden у Данії (надання державного кредиту). В Ізраїлі 10 років тому частка ВВП, забезпечена виробництвом високотехнологічної продукції, становила 3%; після заснування державного венчурного фонду цей показник сягнув 65%, а країна має вже 85 венчурних фондів з капіталом у 6 млрд. дол. [17].

Розробити Концепцію розвитку національної венчурної індустрії, за якою головними суб'єктами здійснення державної політики у сфері венчурного капіталу мають бути Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг та Державна комісія регулювання ринку цінних паперів та фондового ринку, які повинні значну увагу та контроль приділяти формуванню та забезпеченню реалізації єдиної державної політики щодо захисту венчурних інвесторів, залученню інвестиційних капіталів і технологій, розвитку та функціонуванню ринку цінних паперів та їх похідних, обігу акцій на вторинному ринку та сприяти адаптації національного фондового ринку до міжнародних стандартів. Створення необхідних умов для розвитку неформального венчурного фінансування вкрай важливе на ранніх стадіях розвитку фірм, що вимагає змін цивільного законодавства щодо закріплення прав власності бізнес-ангелів у венчурних проектах. Традиційно бізнес-ангели інвестують малі суми порівняно з венчурними фондами (від 25 до 50 тис. євро), але їх загальні інвестиції в Європі в десятки разів більші за інвестиції інституційного сектора [6]. Країни, які мають досвід створення мереж бізнес-ангелів, стимулюють збільшення інвестицій шляхом забезпечення ретельної перевірки проектів та організації зустрічі сторін.

Висновки. Головні напрями подальшого розвитку механізмів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні пов'язані з удосконаленням застосування програм-

но-цільового методу планування інноваційного розвитку та механізму конкурсного відбору інноваційних проектів; реалізацією концепції «бюджету розвитку» на загальнодержавному рівні та удосконаленням методів формування бюджетів розвитку на місцевому рівні; створенням умов ефективного функціонування Українського державного банку реконструкцій і розвитку та державним стимулюванням подальшого розвитку венчурної індустрії.

Перспективні напрями подальших досліджень пов'язані з розробкою системи пільгового кредитування інновацій та страхування ризику їх здійснення, дослідженням механізмів щодо сприяння кредитуванню інноваційних проектів. Крім того, необхідно визначити розподіл функцій та відповідальності між основними учасниками процесу державного регулювання інноваційного розвитку (Кабінет Міністрів, Національний банк України, Міністерство економіки, Міністерство фінансів та ін.), розробити процедури взаємодії між головними учасниками процесу з метою удосконалення механізмів державного пільгового кредитування інноваційних проектів, удосконалити інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи державного фінансування інноваційного розвитку.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 №2542-III // Урядовий кур'єр. – 2001. – 25 липня.
2. Бюджетний кодекс України / упорядник М.П.Кучерявенко. – Х.: Право, 2010. – 288 с.
3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. №40-ІУ (зі змінами та доповненнями) // Офіційний сайт Верховної Ради – www.rada.gov.ua.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16 січня 2003 року № 433-ІУ // Юридичний вісник України. – 2003. – № 8 (400). – С. 4–7.
6. Баранецький І.О. Особливості та перспективи розвитку венчурного підприємництва в Україні / Баранецький І.О. // Формування ринкових відносин в Україні. Зб. наукових праць НДЕІ Мінекономіки України. – К., 2004. – №4(35). – С. 46–48.
- Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] // Офіц. видання. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
- Зінченко О.П., Личук В.П., Радзівська Л.Ф., Євтушенко В.М. Науково-технічний потенціал України та сучасні проблеми глобалізації науково-технологічної сфери. – К.: НДІСЕП, 2004. – 77 с.
- Ізюмська В. А. Державна підтримка розвитку інноваційних процесів на державному та регіональному рівнях / Ізюмська В. А. // Економіка і держава. – 2007. – № 10. – С. 78–82.
10. Інформація про виконання місцевих бюджетів України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1/c1/rada.gov.ua>.
11. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Т.В. Майорова – К.: ЦУЛ, 2003. – 376 с. – Режим доступу: <http://verscespasrelaxants.com>.
12. Огонь Ц. Г. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм [Текст] / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 20–29.
13. Офіційний веб-сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
14. Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://in.gov.ua/>.
15. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/>.
16. Пугачова М.В. Тенденції української дійсності очима керівників підприємств. Інноваційна діяльність підприємств / Пугачова М.В. // Статистика України – 2008. – № 2 – С. 68–72.
17. Чабан В.Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / Чабан В.Г. // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 35–40.
18. Яценко Л.Д. Основні напрями удосконалення фінансових механізмів державної підтримки інноваційного розвитку / Яценко Л.Д. // Стратегічні пріоритети [Текст]: наук.-аналіт. щоквартальний зб. / Нац. ін-т стратегічних досліджень; [голов. ред. Ю. Г. Рубан]. – К.: НІСД, 2006. – № 2(3). – 2007. – 191 с.